

Kroniek

H.J.C.C.J. Wilschut

Geestelijk klimaat

Vorig jaar nam br. M.E. Hoekzema afscheid van de Theologische Universiteit te Kampen. Met dankbaarheid mag zijn inzet voor de School van de kerken genoemd worden. Ter gelegenheid van dit afscheid werd op 16 juni 2003 in besloten kring een symposium gehouden met als thema 'Het geestelijk klimaat in de Gereformeerde Kerken (vrijgemaakt) en de impact daarvan op de TU'. Op dit symposium spraken prof. dr. C.J. de Ruijter, M.E. Hoekzema en ds. K. de Vries. Hun bijdragen werden gepubliceerd in DE REFORMATIE van 6 en 13 december 2003. Aan de bezinning op het geestelijk klimaat binnen de Gereformeerde Kerken in Nederland doen we in ons blad graag mee.

Zuurgraad

Aan het meedenken en meepraten over de bijdragen op het symposium zit wel een zeker risico. Ds. K. de Vries signaleert het gevaar van 'verzuring'. Een dergelijke verzuring merkt hij om te beginnen bij zichzelf op. Destijds bestreed hij in DE REFORMATIE met allerlei argumenten de jeugdkerk Godfashion. Al noemt hij zijn argumenten best goed, de toon en grondhouding was verzuurd. Er was te weinig een zoekende dienende opstelling.

Nu kan ik niemand in het hart kijken. En wanneer De Vries zichzelf betrapt op een verzuurde grondhouding, wie ben ik om dat te ontkennen? Alleen, ik heb dat destijds bij het lezen van de artikelen in kwestie niet gemerkt. Integendeel, ik was er blij mee. Op een eerlijke en rustige toon kwamen de argumenten naar voren. Met daarbij een stuk invoelingsvermogen. Of komt dat omdat ik hoor bij de mensen over wie De Vries schrijft dat ze het toch al met hem eens waren? Hoe dan ook, ik vond de artikelen van De Vries een christelijk-verantwoorde vorm van polemieek. Volgens mij moet het zo kunnen.

Maar misschien ben ik daarvoor wel te vrijgemaakt. Ik lees bij De Vries dat vrijgemaakten nogal eens lijden aan een ingeroeste neiging om te keuren en te merken. Je neemt kennis van andermans mening en daaraan moet meteen een kwalificatie verbonden worden, negatief of positief. Het kost ons moeite om naar iemand te luisteren zonder ons meteen daarover een mening te vormen. En al zijn we dan wat minder zelfverzekerd geworden, het gebrek aan aandacht voor de innerlijke houding lijkt De Vries nog steeds niet veranderd. Mede daarom is er weinig oog voor het risico van bitterheid en verzuring.

Ik wil mij graag laten waarschuwen voor een te haastig oordeel. Zoals ik ook de aansporing serieus wil nemen om een eerlijke luisterhouding aan te nemen en rekening te houden met innerlijke motieven. Bovendien zijn er heel wat onderwerpen die je niet al te snel principieel moet dichttimmeren, hetzij instemmend of afkeurend. Laat ook maar eens wat op je inwerken. Niet steeds wordt een oordeel gevraagd.

Maar er zijn ook dingen die - na eerlijk luisteren en grondige overweging - hardop beoordeeld en als het moet afgewezen moeten worden. Ik kan niet zoveel met de opmerking van prof. De Ruijter, dat je een manifestatie als 'Gods Geest werkt' niet meteen moet afschrijven als een knieval voor het pentecostalisme (zeg maar voor de idealen van de pinksterbeweging). 'Je

kunt ook op een open manier de vraag stellen of wij in onze traditie door blikvernaauwing misschien dingen kwijt geraakt zijn in het leven uit de Geest. En bovendien kun je er open voor zijn, dat we meer ontvangen hebben dan we eerder begrepen hadden.' Alsof gereformeerden nu pas voor het eerst gaan nadenken over de Heilige Geest en zijn gaven. Niemand mag weigeren een gesprek voort te zetten. Maar doe niet net alsof het gesprek nu pas voor het eerst gevoerd wordt. En er in het verleden geen valide argumenten zijn aangedragen om ontwikkelingen als 'Gods Geest werkt' als afwijking van het bijbelse spoor aan te merken. Er zijn grenzen. Dan mag er ook eens een hartgrondig 'nee' klinken. In zoekende liefde, die dienen wil. Daar past inderdaad geen bitterheid bij. De grens tussen heilige verontwaardiging (die mag!) en bitterheid wordt maar zo overschreden. Ieder in Gods kerk zal zichzelf daarop moeten beproeven. Ook de schrijver van deze Kroniek zal eerlijk moeten kijken naar de zuurgraad van deze bijdrage in het debat. Spreekt u mij er rustig op aan. Als maar niet het hebben van een mening en het verschillen met andermans mening als zodanig al als een blijk van verzuring wordt opgevat.

Het geestelijk klimaat vroeger ...

Nu zal het hebben van een mening of een meningsverschil als zodanig mij niet euvel geduid worden, vermoed ik. Ook de inleiders op het symposium hebben zo hun mening over het vroegere geestelijk klimaat in onze kerken. En dan worden er harde noten gekraakt. O ja, alle drie weten ze positieve woorden te spreken over dat verleden. De Ruijter ervoer het als een veilig klimaat. Hoekzema kijkt dankbaar terug op een klimaat dat hij ervoer als 'gehoorzaam-actief bezig zijn in Gods koninkrijk'. De Vries sluit zich bij hun positieve woorden aan. Tegelijk valt op, hoezeer de kritiek overweegt. De Ruijter vergelijkt het vrijgemaakt-kerkelijk leven met een tuinbouwkas. Een warme, overzichtelijke, veilige binnenwereld, waar de boze buitenwereld op afstand werd gehouden en de kleine dingen groot werden, met ook theologische binnenvetterij. Hoekzema constateert een - ongewild - klimaat van 'doen', van activisme. Evenals De Ruijter signaleert hij een sterke geslotenheid, afgrenzing naar buiten (zonder dat men wereldmijdend werd) en homogeniteit naar binnen. Ook De Vries komt met een soortgelijke analyse. Hij spreekt over een typisch gereformeerde dadendrang, maakbaarheidsdenken en neiging tot controle. Veel aandacht voor denken en doen, maar veel minder op de inhoud van het zijn. Veel uiterlijke activiteit, maar weinig aandacht voor de innerlijke houding.

Laat het helder zijn, ons vrijgemaakt-gereformeerde verleden is niet boven kritiek verheven. Er zijn eenzijdigheden geweest. Soms onnodige scherpelijperij. Bij sommigen een zelotistisch drijven van de 'doorgaande reformatie'. Eveneens is er sprake geweest van elkaar de maat nemen. Iemand als K. Schilder signaleerde al in zijn laatste jaaroverzicht in het HANDBOEK TEN DIENSTE VAN DE GEREFORMEERDE KERKEN IN NEDERLAND 1952 'een geest van critiek', die de ene dagloner in Gods wijngaard in zijn prestaties met de andere vergelijkt en een ander bedilt (p. 131). Het is er geweest, een onmiskenbaar activisme. En toch. Toch blijft bij het doorlezen van de inleidingen de vraag hangen: is dit nu echt allemaal *billijk*? Wordt hiermee aan het vroegere klimaat werkelijk recht gedaan? Ik wil graag de volgende kanttekeningen plaatsen:

1. Het beeld minder uniform

In de eerste plaats komt het mij voor, dat het beeld van de Gereformeerde Kerken in Nederland na de Vrijmaking minder uniform is geweest dan men het laat voorkomen. Niet allen waren geporteerd voor de 'doorgaande reformatie'. Niet allen waren drijvers. Het reliëf

was tot onder de docenten in Kampen merkbaar. Niet voor niets hebben de kerken ook hun onderlinge spanningen gehad.

2. Strijd op twee fronten

Dat brengt mij meteen bij een tweede punt. In de jaren na de Vrijmaking moest er op twee fronten strijd worden gevoerd. Aan de ene kant was er het dispuut met de synodaal-Gereformeerde Kerken. Maar ook intern was er het nodige meningsverschil. Over de opstelling tegenover de synodaal-Gereformeerde Kerken. Tot aan het einde van de jaren zestig van de vorige eeuw bleek de aantrekkingskracht van de synodaal-Gereformeerde Kerken op onze kerken. Daarbij kwam het dispuut over de aard van het kerkverband en over de binding aan de belijdenis. Om nog maar te zwijgen over alle strijd - naar buiten en naar binnen - die gevoerd moest worden over het bestaansrecht van de kerken. Is het dan verwonderlijk, dat er theologisch en geestelijk een concentratie komt op het denken over de kerk? Voor een deel heeft dat - denk ik - te maken met het onderwijs van K. Schilder, die vanaf de jaren dertig het thema van de kerk sterk op de theologische en kerkelijke agenda zette. Maar dat de concentratie op dit thema soms tot een over-concentratie werd, heeft mijns inziens ook met de kerkelijke situatie te maken. Zonder daarmee iets goed te praten, mag wel voor begrip gepleit worden.

3. Theologische thematiek

Daar komt nog iets bij. Elke reformatie kent haar overdrijvingen, zei H. Bavinck al. En in een situatie van strijd is het gevaar van een zekere verkramping levensgroot. Ik denk niet dat wij er met elkaar aan ontkomen zijn. Toch heb ik moeite met generaliserende typering en alsof er alleen maar fixatie was op de veilige vrijgemaakte binnenwereld, met meer aandacht voor het doen dan het zijn, een tekort aan innerlijkheid en persoonlijke navolging van Christus. Voor wat betreft het kerkelijk en theologisch aandachtsveld was de wereld voor menig vrijgemaakt theoloog groter dan het eigen vrijgemaakte wereldje. En dan niet alleen bij mensen als J. Kamphuis, C. Trimp, J. Douma en D.K. Wielenga, om een paar namen te noemen. Iemand als ds. Joh. Francke was uitgesproken een man van de 'doorgaande reformatie'. En toch treft bij hem een zekere breedheid in het theologisch aandachtsveld. Neem nu zijn boek *DE JONGSTE THEOLOGIE. EEN INFORMATIEVE INLEIDING TOT DE THEOLOGIE DER BEVRIJDING* (Groningen 1975).

De Ruijter klaagt dat hij in zijn Kamper tijd nog nooit een positief woord over Barth had gehoord. Het is voor mij de vraag of dat te herleiden is tot een neiging om de zaken onder controle te houden. Zou het ook zo kunnen zijn, dat er weinig waarderende woorden over Barth te spreken zijn? In ieder geval werd Barth niet in Kampen weggestopt. Voor een eerlijke confrontatie was alle ruimte. Ik heb dat zelf mogen ervaren met mijn doctoraalscriptie over Barths leer over de Schrift als het Woord van God.

Graag plaats ik hierbij nog een kanttekening. Dat het theologisch bedrijf onder ons zijn beperkingen heeft gehad, hangt mijns inziens mede samen met het feit dat wij maar een relatief kleine kerkelijke gemeenschap vormen. Daarin moeten weinig mensen veel dingen doen en overzien. Dan blijven er onherroepelijk dingen liggen. Jammer. Maar vaak onontkoombaar.

4. Geen oordeel over innerlijk svp!

Er is veel activiteit geweest binnen de vrijgemaakt-gereformeerde wereld. Activiteit kan activisme worden. De uitglijders zijn er geweest. Maar 't was niet alléén activisme wat de klok sloeg. Onder Gods zegen mochten prachtige dingen gedaan en gekregen worden, zowel wat betreft het onderwijs als het maatschappelijke leven. Ook de referenten op het symposium hebben daar oog voor. Vrijgemaakten gingen ervoor! Maar ook waar activisme geconstateerd

wordt, is het mij een station te ver om te concluderen dat het ging ten koste van aandacht voor het innerlijke, persoonlijke leven. Wie zal peilen hoeveel diep gemeente innerlijke liefde tot de Here de drijfveer is geweest? Al ben je het met de vorm waarin die liefde zich uitte, niet altijd eens, dat geeft nog niet het recht om te concluderen dat die innerlijke liefde er te weinig was. Een dergelijk oordeel komt ons niet toe.

5. Prediking

Als het gaat om het persoonlijk recht voor de Here staan, wil ik met dankbaarheid getuigen dat ik dat van jongs af niet alleen thuis, maar ook in de kerk geleerd heb. Ik hoorde er het Evangelie van Jezus Christus, dat troostte en dat een beroep deed op een persoonlijke geloofskeus. Ik hoorde zulke preken in Breda. Ik hoorde ze als student in Groningen-Zuid en in Kampen. Heel verschillende preken en predikers. Maar 't was niet emotie-arm en de prediking beperkte zich niet tot het doen, met verwaarlozing van het zijn. Natuurlijk, de accenten waren anders. 't Was ook een andere tijd. Maar de stem van de goede Herder klonk. Graag herinner ik aan wat ds. M.J.C. Blok in 1994 zei bij de herdenking van 50 jaar Vrijmaking: 'Als we kritiek willen oefenen op de preken van ouders en grootouders, laten we dan eerst een onderzoek instellen naar de inhoud van die preken. Het kon wel eens zo zijn dat de preken van vaders en grootvaders meer inhoud en vroomheid bevatten dan de preken van kinderen en kleinkinderen' (NADER BEKEKEN, jaargang 1, no 8, p. 208). Ben ik eerlijk, dan kan ik nog wel eens naar het niveau van de preken van toen terugverlangen. De Ruijter schrijft dat hij omstreeks 1978 een omslagpunt beleefde in Rotterdam-Centrum. Waren zijn puur heilshistorische preken - zoals hij dat geleerd had - wat de gemeente nodig had? Dan denk ik: op diezelfde preekstoel te Rotterdam-Centrum heeft D.K. Wielenga tientallen jaren de gemeente met heilshistorisch getoonzette preken het Evangelie gebracht. In het bescheiden kerkgebouw tussen de grote gebouwen van de wereldstad. Tot zegen van velen. Bij C. Trimp leerde ik in Kampen de waarde van de heilshistorische prediking. Met daarbij de waarschuwing, dat de concrete mens in de prediking niet vergeten mag worden. Ik ben er diep van overtuigd, dat die prediking - getransponeerd in de taal van vandaag en afgestemd op de mens van vandaag - nog steeds is wat de gemeente van Christus in ons geseclariseerd Nederland nodig heeft.

6. Meditatieve literatuur

Wie beweert dat er te weinig aandacht is geweest voor het persoonlijke innerlijk leven, daag ik uit om zich eens te verdiepen in wat er in de afgelopen zestig jaar aan meditatieve literatuur en dagboeken verschenen is. Dan denk ik ook aan de oudere werken als die van C. Veenhof en E.Th. van den Born. Nee, hun taal is niet meer die van ons. Maar wat ontmoet je er een teer spreken over het leven met de Here! En noemde J. Kamphuis niet de godsvrucht een antwoord op de secularisatie?

Kortom, ik denk dat het beeld evenwichtiger is dan het in de drie bijdragen aan het symposium geschetst is. Steeds meer raak ik ervan overtuigd dat het voor de enkeling een te grote opgave is om een analyse te geven van het vrijgemaakt-gereformeerde reilen en zeilen in het verleden. Ook mijn eigen verhaal is op dit punt verre van volledig. Ik denk dat er over de periode na de perikelen rond de 'Open Brief' nog een heel verhaal te vertellen valt. Met positieve punten: een tijd van opbouw. Maar ook met negatieve kanten: dreigende zelfgenoegzaamheid, ondergronds doorwerkende secularisatie. Het gevaar voor de enkeling is dat je een egoverhaal schrijft: geschreven vanuit jouw persoonlijke beleving. Hier ligt werk voor een team!

... en nu

De drie inleiders hebben ieder ook zo hun eigen wensen/meningen ten aanzien van een nieuw geestelijk klimaat binnen onze kerken. De Ruijter is van mening dat een gemeenschappelijk referentiekader ontbreekt. Hij pleit voor biddende overgave aan Jezus Christus. En van daaruit voor een stuk openheid (in plaats van 'klimaatbeheersing'). Vanuit een spirituele vernieuwing kan een proces van herontdekking nieuwe impulsen geven aan kerk en theologie. Hoekzema's aanbeveling komt daar dichtbij. Hij pleit voor een warm, aanvaardend en accepterend klimaat, in tegenstelling tot 'sociocentrisme' (waarbij de groep zichzelf bevestigt). Wat Kampen betreft gebruikt hij de termen afhankelijkheid, overgave en rust. De Vries tenslotte pleit voor inkeer, erkenning, verslagenheid, stil wachten. En gerichtheid op navolging van Christus in het persoonlijke vlak.

De manier waarop je een nieuw klimaat nastreeft, heeft duidelijk te maken met de analyse die je van het verleden gegeven hebt. Op zichzelf noemen de referenten heel mooie dingen als het gaat om het geestelijk klimaat. Toch mis ik - op het gevaar af dat ik te rationeel of te eenzijdig op de leer gericht overkom - een stuk belijndheid. Een gemeenschappelijk referentiekader ontbreekt, zegt De Ruijter. Is dat zo? Ik wil niet flauw zijn, maar is binnen een gereformeerde kerk de Schrift en de confessie niet het ons gemeenschappelijk (ver)bindend referentiekader? Daar mogen we elkaar aan houden. Openheid, geestelijke ruimte? Akkoord. Maar steeds binnen de grenzen van wat we samen als norm hebben aanvaard.

Christus volgen. Persoonlijk en samen de Here liefhebben. In trouw aan Schrift en de belijdenis. Graag voeg ik eraan toe: met diepe verworteling in de brede gereformeerde traditie. Niet uit traditionalisme, waarbij je eindeloos de kreten van vroeger herhaalt. Een mens moet leven in actuele geloofsgehoorzaamheid. Maar - het Woord van God is niet bij ons begonnen, het heeft niet alleen ons bereikt. Ik denk dat we in de identiteitscrisis van vandaag ook een stuk rekening uit het verleden gepresenteerd krijgen. Er is binnen vrijgemaakt-gereformeerde kring in diverse opzichten een theologisch smalspoor gevolgd, hoeveel begrip je er ook voor kunt opbrengen (zie boven). Wat valt er nog veel te leren uit de reformatische theologie! Wat kunnen we ook veel leren van andere christenen van gereformeerde signatuur! Ik stem De Vries toe, dat vrijgemaakt-gereformeerden wezenlijke dingen kunnen leren van christelijke gereformeerden. Dan denk ik aan zaken als gereformeerde vroomheid. Ik constateer iets van een pendelbeweging. Uit beduchtheid voor het subjectivisme kwam onder ons een tijdlang veel nadruk te liggen op de objectiviteit van het heil en de belofte. Dat roept de reactie van een nieuw subjectivisme op, waarbij de evangelische spiritualiteit veel kansen krijgt. Dit wordt nog bevorderd door het postmoderne klimaat, dat ons niet voorbij gaat. Dan is het goed om terug te keren naar je eigen gereformeerde *roots*. Niet om te repeteren. Maar om in eigen tijd vroom te zijn als gereformeerde kerkmens. Natuurlijk, je kunt zeggen: is Christus nog niet teruggekomen, dan slaat de pendel over twintig jaar de andere kant wel weer op. Maar hoevelen zijn er dan al niet onderweg verongelukt? Ik wil pleiten voor positief gereformerd zijn. *Persoonlijke navolging van Christus kan niet zonder innerlijke verbondenheid met de inhoudelijke norm van Schrift en belijdenis*. Ontbreekt dat, dan is het referentiekader pas echt zoek.

Afgesloten op 22 januari 2004.